

• Búcsú a HOLMI-tól •

ÍGY KEZDŐDÖTT

1989 tavaszán megkeresett Kenedi János azzal a felkéréssel, hogy indítsunk irodalmi lapot, a szerkesztő legyek én. Lapot kéne alapítani (sic!)? – kérdeztem frivolul. Pedig a felkérés telibe talált. Kamaszkorom óta irodalmi lapot akartam szerkeszteni.

Az ötlet mellett több érv is szólt: a kamaszkori vágy, az addigi olvasmányok, irodalmi kapcsolataim, barátságaim, eltökéltségem.

De volt ellene is érvem: ötvenkilenc éves voltam, lapot pedig húsz-harminc éves fiataloknak kell (ha lehet) szerkeszteni. Időt kértem.

Három nap múlva levelet kaptam egy hajdani lánytól. Megőriztem a levelet, így idézhetek belőle: Osvát is váradi volt (ezt persze tréfának számom); kicsoda csinálná azt a lapot, ha nem Maga? Maga mindenkit ismer, Magának mindenki fog kéziratot adni stb.

Elvállaltam a lap szerkesztését. Most, csaknem huszonöt év múlva, amikor leveszem a vállamról, azt kell mondanom: nem bántam meg.

Réz Pál

A HÉTFŐK

Huszonöt évvel ezelőtt más volt. A történelmi remények és várakozások része volt a folyóirat-alapítási kedv föltámadása. A magyar irodalmi kultúra folyóirat-kultúra volt, részben sikeres és sarkalatos történelmi folyóirataink hagyományának okából, részben azért, mert az irodalmi élet folyóiratok köré szerveződött, melyek mozgékonyabbak, frissebbek és még cenzurális föltételeikben is változékonyabbak voltak, mint az ugyancsak cenzurális okokból lassú és túellenőrzött könyvkiadás.

Mindazonáltal a korábbi évtizedek folyóirat-szerkesztői Király Istvántól Simon Istvánon keresztül Juhász Ferencig vagy Szederkényi Ervinig – személyes bátorságuktól vagy féltékenységüktől, jó- vagy rosszakarattól, ravasz szemhunyasuktól vagy éber tekintetüktől függetlenül – politikai megbízottak és kinevezettek voltak. Főszerkesztőnek lenni szinekúra volt, de eligazításra – hányszor láttam ezt a Dunára nyíló ablakomból! – a pártközpontba kellett járniuk.

1989-ben megváltoztak a körülmények. Fiatalok indítottak szabadon folyóiratokat, mint a *Nappali házat*, diáklapból hamarosan színvonalas orgánium lett a debreceni *Határ*, s az idősebb korosztályok is megvalósították a maguk évtizedek óta reménytelenül dédelgetett vágyát, hogy – Nagy Lajossal szövölva (idéztük ezt önironikusan a *Holmi* első számában) – „*Lapot kell indítani. Egy új lapot*”.

A főszerkesztés is mást jelentett, mint a Rákosi- és Kádár-korszakban. Sovány laptársunk (mert magunk vastagok akartunk lenni), a *2000*, évenkénti rotálással védekezett a főszerkesztői túlhatalom ellen. A *Holmi* Réz Pál személyére volt kitalálva (s ne mulasszam el megemlíteni, hogy Magyar Bálint kezdeményezése nyomán Kenedi János volt, aki kitalálta), de meggyeztünk abban – ez volt a *Holmi* statútuma –, hogy vitás kérdésekben neki is csak egy szavazata lesz. A vitában megalapozott érvek, megérdemelt tekintély, férfibáj bevethetők, de ha nem győzi meg a többséget, leszavazzuk.

Nem egységes szellemű csoport vágott ugyanis neki a *Holmi* szerkesztésének. Olyannyira különböző hagyományok, beállítottságok, elköteleződések, élettapasztalatok és utak jellemezték bennünket, hogy nem is kísérleteztünk előzetes koncepció megfogalmazásával. Abból indultunk ki, hogy mindenki, aki részt vesz a vállalkozásban, letett már valamit az asztalra. Továbbá abból, hogy egyetlen résztvevő tisztességében sincs okunk kételkedni. Abban egyeztünk meg, hogy „jók” akarunk lenni, azaz a megjelenés legfőbb ismérve nem az irányzat, hanem a minőség lesz, s távoli mintaként ott állt a legsikeresebb magyar folyóirat, a *Nyugat*, amelyet idéztünk is azzal, hogy főrésze és FIGYELŐ-re tagoltuk a *Holmit*. Belevágunk, és meglátjuk, mi lesz.

S aztán mindenki gondolt, amit gondolt. Eörsi István és Kenedi János olyannyira más – egymástól is különböző – lapot képzelt el, hogy javasolataik és ötleteik folyamatos leszavazásának hamarosan le is vonták a konzekvenciáját, és távoztak. Én mindjárt az elején megmakacsoltam magam, mert az eredeti javaslat szerint a prózarovatot kaptam volna és Domokos Mátvás a kritikát. Az utóbbihoz ragaszkodtam, s Domokos konciliánsan cserélt velem.

Egy irodalmi és kulturális folyóirat szerkesztésének persze az egésze kritikai tevékenység. Hogy milyen műveket fogadunk el: kritika. Ha egyszer nyilvánosságot látna Várady Szabolcs visszaküldő- (és elfogadó-) leveleinek gyűjteménye, meggyőződésem szerint a műhely jellegű lírakritika és pedagógia páratlan dokumentumát olvashatnánk. A résztvevők számára felejtethetlen viták – Réz úrral, Fodor Gézával, Domokos Mátvásal és a többiekkel –, amelyek tipikusan nem a kiemelkedő és nem is az elutasítandó művek körül forogtak, hanem a két evidencia közötti szürke zónában, szükségképp elszálltak a levegőbe, s annyi maradt meg belőlük, ami a folyóirat huszonöt évfolyamában látható. Hiszen ezek fogadások valójában. A viták eredményeképpen megtettük tétjeinket, de hogy milyen arányban nyertünk vagy veszítettünk, mennyire őriztük meg új nemzedékek és új ízlésformák iránti érzékenységünket, azt másoknak kell megítélniük.

Nekem a bírálat műfajával voltak a legnagyobb terveim. Szolgáltató, „szerviz”-kritikáról beszéltem, amin azt értettem, hogy jellemzően olyan olvasónak tegyünk befogadási ajánlatot, aki még nem ismeri a művet, s ezért legyen a bírálat információkban gazdag. A szigetszerűen kiemelkedő kritikai monológokat – úgy reméltem – részben fölvaltja majd a dialógus, és a *Holmi* körül kialakul majd egy kritikus közösség. Teljes kritikai spektrumra számítottam, tehát a polemikus (vulgo negatív) kritika föltámaszára is, amely a Kádár-korszak magas színvonalú kritikai teljesítményeiben érthető okokból elsorvadt, hiszen a nyilvánosságot (az „első” nyilvánosságot) mindvégig körülengte az engedélyezettség légköre, s ezért a kritikai támadást politikai támadásnak lehetett vélni (vagy denunciálni). Jó ízlésű kritikus ezért a legtöbbször dicsért – vagy hallgatott.

Alapos, hosszú, műelemző, értelmező és értékelő bírálatokat vártam, amelyeknek nem akartam terjedelmi határt szabni: legyen éppolyan hosszú, amennyi eszme és ötlet van benne. A magaskultúrát létezőnek és fenntartandónak tartottam – azzal a megszorítással, hogy magaskultúra bárhonnan jöhet, s ugyanakkor annak tudata, amit általában „Bildungsbürger”-alapon kontinuum magaskultúrának nevezünk, ki van téve a kiüresedésnek és a giccsveszélynek is. A műbírálatot önálló műfajnak gondoltam el a művészet és a tudomány között, s a műhelykritika mellett szívügyem volt a filozofikus bírálat. Amikor az úgynevezett kritikavita alkalmával nézeteimet teoretikusan megalapozva próbáltam meg kifejteni (elsősorban PINKIK című 2000-es kötetemben), akkor ezzel kapcsolatos írásaimnak némiképp deiktikus karaktere volt: rámutathattam már a *Holmi* kritikai rovatára.

Ezek az elképzelések azonban nem képviselték a szerkesztőség egyöntetű véleményét. Fodor Géza alighanem nehezen emelhetett volna óvást a hosszú kritikák ellen, hiszen máshol gyakorolt operakritikusi praxisa nem ismert terjedelmi korlátokat. Réz főszerkesztő úr azonban erősen szorgalmazta a rövid kritikákat. Nekem sem lett volna ellenemre, olykor magam is próbálkoztam vele, de be kellett látnom, hogy az olvasottabb, fürgébb hetilapok s később az internetes kritikai portálok elszívják ezeket. Mindazonáltal a terjedelemtől szóló vita végigkísérte a *Holmi* negyedszázadát, utolsó dokumentuma Várady Szabolcs e-mail üzenete, amelyben a jelen szám egy bírálatáról kérdésemre közli, hogy tetszik neki, közlésére szavaz, s melankolikusan hozzáteszi: „*Ilyen rövid kritikából kellett volna sok-sok.*”

Abban egyetértettünk, hogy a bírálat nem tudomány (bár Domokos Matyi tudománykritikáját sokallottam), de abban már kevésbé, hogy vajon nem művészet-e. Egy régi írásomban név nélkül alkalmasint Réz Pali nézetét foglaltam össze ekképpen: „*a művész jobban tudja, a művész a legjobb kritikus, a kritikus feladata az, hogy kilesse, hogyan csinálja a művész, és eredményeit a művészhez közelítő prózában adja elő: egy-egy tömör, megvilágító mondat, találó jelző többet ér sok tucat oldal unalmas, akadémikus analízisnél*”. A nyelvi igényességre én is adtam, s a kritika történetéből, valamint a mai magyar kritikából is ismertem jelentős szépíró-költő kritikusokat, de úgy gondoltam, hogy ez valamiféle perszonálunió, amelynek számos más példáját

ismerjük (tudóst és kritikust, filozófust és kritikust, magánzót és kritikust). A költő is más képességeit mozgósítja, amikor bírál, mint amikor verset ír. Végső megfontolásom az volt, hogy zseniális villanásokra nem lehet alapítani a kritika intézményét. Hozzáteszem: még egy-egy zseniális kritikusra sem. Az csak a zsenikorszakban eshetett meg, s akkor is ritkán, hogy egy kritikai folyóirat (mint a kurta életű *Athenäum* – 1798–1800) majd minden szerzője zseni volt.

A *Holmi* szerkesztőségében huszonöt éven keresztül polemikus légkör uralkodott. Ami engem illet, e folyamatos vita nemcsak említett kritika-elméleti írásaiban csapódott le, hanem ott volt akkor is, amikor Bán Zoltán Andrásról, Kulcsár Szabó Ernőről, Pór Péterről, Somlyó Györgyről, Vas Istvánról vagy – sajnos, nekrológesszék formájában – Balassa Péterről, Fehér Ferencről, Fodor Gézáról írtam.

A polémia nemcsak a kritika mibenlétére terjedt ki, hanem a mai magyar irodalom megítélésére is. Ezt háttérbe szorította főszerkesztőnk példaszerű munkája hétről hétre, s az az engem mindig megható lelkesedés, amellyel egy-egy beérkezett szép verset, jó novellát üdvözölt, de mégis volt valami alapvető különbség a kortárs magyar irodalom globális megítélésében, amely Závada Pált és engem – talán a félnemzedéknyi különbség okából is – elválasztott Réz Páltól és korábban Domokos Mátyástól. Ők a régi nagyok aranykori bűvöletében s az ezüstkor reprezentánsainak személyes, baráti ismeretében bronzkornak látták a jelenkori szcénát; én bizonyos időszakokra és bizonyos teljesítményekre tekintettel – okkal vagy ok nélkül, elválik majd – ennél magasabb polcra helyeztem.

Mindezek a mindig baráti légkörben megmaradó feszültségek azonban – és erre akarok kilyukadni –, azt hiszem, nem voltak a *Holmi* ártalmára. Mindannyian számos kompromisszumot kötöttünk, de ezek termékeny kompromisszumok voltak. Fölkaptuk Domokos egy mondatkezdetét – „ha én szerkeszteném ezt a lapot” –, s csakhamar – főszerkesztőnkkel az élen – sűrűn alkalmazott ironikus fordulatunkká vált. Alkalmi szövetségeket kötöttünk, amelyek hétről hétre felbomlottak és másokkal újraterezték, s a hétfők (szerkesztőségi napunk) szellemi izgalmát az is adta, hogy kívül fogunk egyetérteni, s kívül nem. A főszerkesztő úr pedig huszonöt éven keresztül provokált, ugratott bennünket, kifogyhatatlanul anekdotázott, érvényesítette rendkívüli minőségérzékét, elegánsan engedett és elegánsan volt csökönyös, kormányozta a hajót, s posztjára az ő teljesítménye után senki sem áhítozott.

Radnóti Sándor